

LLEGENDES DE VILASSAR DE MAR

Ramon Coll Monteagudo

historiador i arqueòleg. tècnic de Cultura a l'Ajuntament de Premià de Mar

“Són axò llegendetes del poble que cal arreplegarles totes”

Mn. Jacint Verdaguer, *Dues tradicions. Una de mar y altra de montanya* (1892)

Resum: Recull de llegendes autòctones de Vilassar de Mar que reflecteixen la personalitat de la vila. La presència sovintejada en gaire bé totes elles de la mar palesa la vinculació del trinomi gent-entorn-llegenda.

Paraules clau: llegendes, tradicions, rondalles, etnografia, Vilassar de Mar, penja-ases, el Pigat, gegant.

Introducció

El consell de Mn. Jacint Verdaguer no sempre s'ha seguit a la nostra comarca. Malgrat que s'han anat recollint tradicions, llegendes i rondalles, la veritat és que això s'ha fet d'una forma poc sistemàtica, sovint més com a complement d'algunes monografies històriques locals, com en el cas del mateix Vilassar de Mar (GUARDIOLA 1955), o com a farciment d'algun programa de Festa Major.

El treball etnogràfic de camp amb metodologia científica tampoc s'ha desenvolupat a la nostra comarca com ho ha fet en altres indrets de la geografia catalana. Deixant de banda els esforços ja llunyans de Sara Llorens amb la compilació de les llegendes de Pineda a principis del segle xx, malauradament encara inèdites, tan sols comptem amb algun recull, com el de Daniel Rangil per a la zona del Montnegre (RANGIL 2008).

Vista aquesta situació tampoc no sorprèn que encara no hi hagi publicada una sistematització del llegendari maresmenc. De moment s'ha editat un recull de llegendes fantàstiques (COLL 2012), i resta pendent de publicació el volum corresponent a la resta de llegendes, és a dir, aquelles desproveïdes d'elements meravellosos o fantàstics, que són, podríem dir, més de caràcter “històric”.

Les llegendes de Vilassar de Mar

El poble de Vilassar de Mar es troba també relacionat amb els seus veïns a nivell llegendari, com també ho està en altres aspectes. Així, hi ha llegendes –algunes de ben conegudes, altres potser no tant- que es desenvolupen completament al poble. En altres casos el protagonisme de la història arriba des dels municipis veïns, i Vilassar de Mar i/o els vilassarencs tenen un paper més modest en aquella o altra trama.

Les llegendes amb ple protagonisme vilassarenc són aquestes:

Els penja-ases

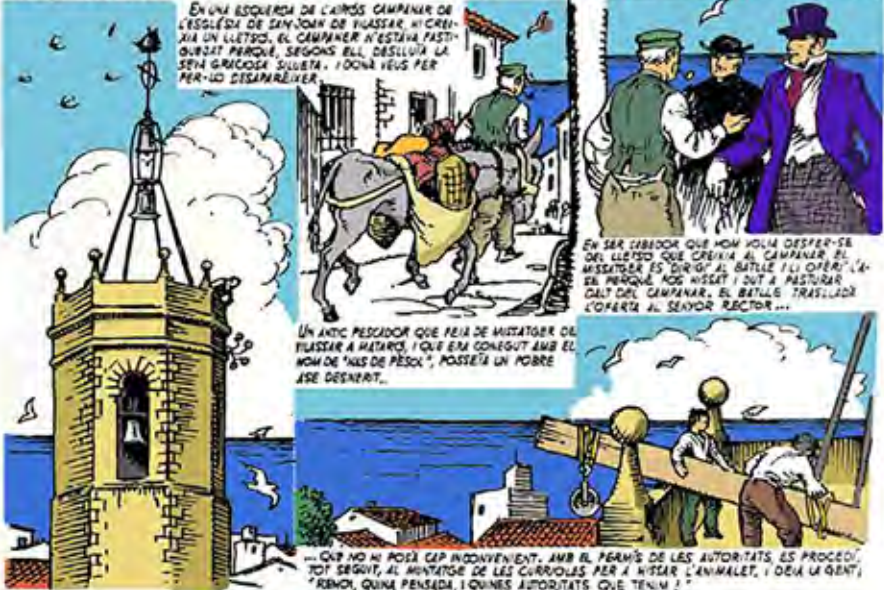
Aquesta història, una de les més conegudes de Vilassar de Mar, és una d'aquelles, tan típiques, que acaba posant un malnom a tota la població. En el nostre cas s'explica que en certa ocasió el campaner de Sant Joan de Vilassar va adonar-se que en una esquerra del campanar de l'església hi creixia un lletsó, planta que trencava l'harmonia d'aquella construcció. Així, en una reunió d'autoritats acordaren treure el lletsó. El problema era com arribar-hi, ja que el campanar era prou alt i la planta es trobava a mitja alçada. Finalment s'acceptà el suggeriment d'hissar un ase fins al nivell del lletsó, amb la idea que l'animal, sempre golafre, es menjaria l'antiestètica planta. La idea semblà tan bona que la gent deia:

-Renoï, quina pensada, i quines autoritats que tenim!

Aquí és on hi ha diferents versions d'aquesta història: la tradició més coneguda afirma que això de l'ase ho va proposar un *americanu*, molt avar i ric, fins i tot que fou ell qui va deixar el seu propi ase. També hi ha qui afirma que l'oferidor fou un antic capità de vaixell. Una altra variant ens la proporciona Lluís Guardiola en els seus treballs, en els quals afirma que el propietari de l'ase era un antic pescador que en aquells moments feia de recader de Vilassar a Mataró, anomenat *Nas de Pèsol*. Precisament l'ase seria la pobra bestiola que tirava del seu desfregat carret (GUARDIOLA 1959: 85-86).

Fos com fos, el dia de l'operació sembla que tothom deixà de treballar per anar a veure l'espectacle de l'ase penjat menjant-se el lletsó. Per fer-ho es muntà una corriola que funcionava la mar de bé. El problema era l'ase, que no volia “col·laborar” en la tasca, la pobra bèstia va haver de ser “convençuda” amb arguments contundents i eloqüents. El moment de la hissada fou solemne i emocionant, amb tota la gent en silenci. L'ase, agafat pel coll, obria la boca, i el silenci existent només es trencava de tant en tant amb algun comentari del

LA LLEGENDA DELS PENJAASES DE VILASSAR DE MAR

© Edició reimpresa «Oficina de Vilassar de Mar» (copyleft), numerada de 11 a 100. Impres per autoritat, a a «Indústries gràfiques i editorials de Vilassar de Mar» - Diposit legal: B110996, 1982.

tipus “mira, l’ase riu perquè ja s’acosta al lletsó”. Com també treia la llengua, no va faltar qui comentés: “mira, mira, vol llepar el lletsó”.

Quan l’animal era al costat mateix de la planta tothom va restar sorprès perquè no se la menjava, i a més restava estranyament quiet. L’agutzil comentà que potser l’ase havia tingut un cobriment de cor. El menescal opinà que el pobre animal havia mort ofegat. I en *Nas de Pèsol* pontificà:

-Els ases sempre fan rucades.

Cal dir que al periòdic vilassarenc *L’Ona*, corresponent al 18 de setembre de 1926, es publicà com a complement una auca titulada *Història dels “penja-ases” de Vilassar de Mar que feren córrer, per enveja, els “caps-de-bou” de Mataró, els “gafarrons” de Premià, els “peluts” de Cabriels, els “repica-truges” d’Argentona i els “geperuts” del Masnou, entre els “escura-cassoles” de Barcelona*. No calen més comentaris.

Amb tot, aquesta història no només passa a Vilassar de Mar, sinó que és força popular arreu. Cels Gomis la situa a Sant Pere de Vilamajor, amb una versió molt semblant a la de Vilassar (GOMIS 1891: 101-102). Joan Amades explica contalles similars de Solsona, de Castellans –aquí al peu del campanar hi

El gegant de Vilassar de Mar que representa el capità Pigat i la seva mítica Lucía.

havia un gran forat, deixat pel pobre ruc en caure-. Fins i tot se situa una versió a Santa Maria del Mar, a Barcelona. Al País Valencià donen el cas com si hagués passat a Catarroja i a Xàvia, mentre que els mallorquins afirmen que els fets van succeir a Andratx (AMADES 1950: 827, 843, 851 i 1.267). Potser és per tot això que existeix un lletsó anomenat *lletsó d’ase* (*Taraxacum officinale*)¹.

Potser també a Malgrat podia

haver existit una tradició similar: Joaquim Ruyra va publicar en el fascicle IV de

1 Hi ha diversos resums de la llegenda dels *penja-ases* de Vilassar, com per exemple els d’AMADES 1950: 843; GINESTA 1968: 251-252; BAS 2003: 177-180, o DD.AA. 2011: s.p., veu *Vilassar de Mar*

l'*Arxiu de Tradicions Populars*, en l'apartat de Geografia Folklorica, la següent sentència:

“A Lloret són gitanets i a Malgrat són penjaburros” (SERRA i BOLDÚ 1928: 217).

Malgrat el que acabem d'explicar, coneixem una versió que situa la llegenda dels penja-ases, no a Vilassar de Mar, sinó a Vilassar de Dalt (BENITO 1985: 2).

Can Cinto de les Claus

Al segle XIX existia a Vilassar de Mar el sobrenom *Can Cinto de les Claus*, que corresponia a una casa del carrer Sant Pau núm. 5. En realitat, però, cap clau no tenia res a veure amb aquesta denominació. Segons sembla, la de debò era Can Cinto de l'Esclau. El seu origen venia del fet que a un avantpassat de la casa, segurament a finals del segle XVII, els corsaris argelians el van segrestar i se l'emportaren a Alger, on va romandre molt de temps com a esclau. Diuen que fou alliberat després de pagar un rescat, i d'aquesta manera pogué tornar a casa seva. La semblança fonètica seria l'explicació del canvi de denominació de la casa (GUARDIOLA 1955: 60; BAS 2003: 82).

El Pigat

El *Pigat* és un personatge real. Capità de la marina de vela mercant de Vilassar, el seu nom real era Pere Mas i Roig, i visqué entre els anys 1810-1866 (GUARDIOLA 1955: 241). És potser el capità més famós de la tradició velera vilassarenca, podriem dir-ne el prototip del mariner maresmenc del segle XIX. D'ell s'expliquen un munt d'històries i anècdotes molt variades. I és que la seva vida fou densa, especialment en contrabans i tràfic d'or i altres metalls de valor, burlant tota mena de vigilàncies de tal manera que alguns dels seus viatges gairebé poden

Dibuix de Ramon Alcalà de la pàgina 239 de Guardiola, Lluís: *St Joan de Vilassar. Història i geografia de la comarca vilassanesa i del Maresme* Vilassar de Mar 1955.

qualificar-se de llegendaris. Precisament una de les llegendes més “sonades” del *Pigat* relata que en el decurs d’un dels seus viatges va recalar en un port de les Antilles. Els negocis el van dur al palau del governador de l’illa, on s’enamora de la filla del representant reial, la Lucía. Al punt de salpar, segrestà la noia i se l’endugué a bord. En adonar-se de la seva absència, el governador sospità immediatament del *Pigat*, de qui coneixia la intrepidesa i la seva fama de faldiller. Acompanyat de la guàrdia, pujà a bord del seu vaixell, escorcollant-lo a consciència sense cap resultat. En realitat, la Lucía si que era a bord, embolicada amb una vela i hissada al capdamunt del pal major pel murri del capità.

Ja hem dit que el *Pigat* va existir realment. I a Vilassar es localitza també al segle XIX una Carmen Lucía Expósito, que morí a les acaballes de segle. Potser no era filla –ni esposa– de cap governador, ni la història va passar a cap port antillà... Sigui com sigui, quan l’any 1998 els gegants de Vilassar de Mar s’estrenaren foren batejats amb els noms de *Pigat* i Lucía (BAS 2003: 187).²

S’explica que tingué una gran amistat amb el general Prim, el qual es refugiava a Vilassar quan era políticament perseguit. S’explica que algunes empreses del vencedor de Wad-Ras van ser finançades pel *Pigat*, que va cremar l’abundant documentació que posseïa fruit de les seves relacions amb el militar de Reus (GUARDIOLA 1955: 242; GUARDIOLA 1959: 99).

La darrera expedició negrera de Catalunya

Hom sap que alguns dels capitans maresmencs que es dedicaven a fer la “Carrera de les Amèriques” van comerciar amb esclaus, la qual cosa ha provocat no poques polèmiques. Doncs bé, sembla que l’última expedició negrera que va fer un capità català fou protagonitzada pel famós *Pigat*, de Vilassar de Mar, pocs anys abans del destronament d’Isabel II, és a dir, del 1868, quan el tràfic d’esclaus era ja perseguit, sobretot pels anglesos.

S’explica que el *Pigat* va voler anar a carregar negres a l’Àfrica per portar-los a Cuba en un vaixell de vapor en lloc de fer-ho amb un de vela, com era habitual, per tal d’anar més ràpid. Quan arribà a les costes africanes ja l’esperava el cacic local amb la “càrrega” preparada. El *Pigat* es disposava a llençar les llanxes a l’aigua quan, de sobte, aparegué un formidable vapor anglès. La presència d’aquest vaixell fortament armat obligà al *Pigat* a fugir, havent de renunciar al negoci. Diuen que aquesta fou la darrera expedició negrera catalana,

² Segons Lluís Guardiola aquesta història hauria succeït al port de Maó (GUARDIOLA 1955: 242).

protagonitzada per un capità maresmenc (MASRIERA 1926: 160; GUARDIOLA 1955: 241-242).

La cançó del Pigat

La brisa porta la veu
l'onada porta l'esclat
i escampen per tot arreu
la llegenda del Pigat

Des del Carib traicioner
fins el mar Mediterrà
no trobareu capità
nostramo o timoner
que mai hagin escoltat
en la veu d'un mariner
la llegenda del Pigat.
Plantat com si fos un pal
a popa del seu veler,
el Pigat amb mà d'acer
planta cara al temporal
sense importar-li la sort
desafiant sempre al mal
porta el vaixell a bon port.

La brisa porta la veu
l'onada porta l'esclat

i escampen per tot arreu
la llegenda del Pigat

Mirant de fit l'horitzó
sempre de guaita latent
menysprea qui no es valent
la disculpa i el perdó
mai van sortir de ses llavis
ni mai va recular per por
de bucaners i de corsaris.
En un port d'ultramar
s'enamora d'una dama
i d'emportar-se-la a Espanya
el permís li van negar
però amb astúcia i cautela
el seu amor s'emportà
Enrotllada en una vela.

La brisa porta la veu
l'onada porta l'esclat
i escampen per tot arreu
la llegenda del Pigat

Aquesta cançó fou composta i cantada per primer cop el dia de Sant Joan de l'any 1998 amb l'escaïença de la Presentació dels Gegants de Vilassar i del centenari de la pèrdua de les darreres possessions de l'imperi colonial espanyol (Cuba, Filipines, Puerto Rico i l'Illa del Guam). Des d'aleshores aquesta cançó serveis per mantenir viva la llegenda del Pigat. Originalment, atès que és una havanera, la Cançó s'acompanyava d'acordió i guitarra per bé que la Colla de Geganters ha adaptat la música també per gralla i tabal i és més habitual sentir-la d'aquesta manera més "gegantera".

Els alcaldes segrestats

Llorenç Carrau i Gelpí, de can Pilot, era alcalde de Vilassar de Mar quan fou segrestat per un escamot de carlins, els anomenats *matiners*, l'any 1849. Com que no aconseguiren la contribució per a la seva causa que reclamaven en trobar-se buides les arques municipals, els rebels se l'endugueren amb ells. Poc abans havien segrestat també a l'alcalde de Cabrera de Mar, amb els mateixos arguments. L'alcalde de Vilassar va morir en una topada que els carlins tingueren amb les tropes d'Isabel II a Sant Martí de Capolat, en terres del Berguedà, mentre que el de Cabrera va sortir-ne il·lès i d'aquesta manera tornar al seu poble (BURRIACH 1933; GUARDIOLA1955: 312-314; COLL i MODOLELL 1999: 226; BAS 2003: 188).

La primera església de Vilassar de Mar

Segons la tradició popular, abans de construir-se l'actual parròquia de Vilassar de Mar, quan aquest era encara el barri mariner de l'actual Vilassar de Dalt, va existir una capella que també estava dedicada a Sant Joan Baptista, on el rector de Vilassar de Dalt baixava a dir missa els diumenges i dies de guardar. Es trobava al casal de la família Alsina (a) "Mir" o "Mi", on actualment hi ha la Plaça Nova (VINYOLAS 1927: 4-5).

El riu subterrani de Vilassar de Mar

L'ofici de minaire, o sia d'excavador de mines d'aigua, havia estat a Vilassar de Mar certament perillós, ja que arribats a un determinat nivell s'havia d'anar amb compte, ja que un corrent subterrani que sorgia de sobte fent aflorar l'aigua es podia endur eines i minaires. Per això aquests treballadors acostumaven a lligar-se per tal de no ser arrossegats. Això originà a Vilassar de Mar la creença segons la qual hi havia un gran riu subterrani que passava per sota del poble³.

Llegendes amb algun protagonista de Vilassar de Mar

Hi ha algunes llegendes que potser no succeeixen físicament en el terme municipal de Vilassar de Mar, però que tenen com a protagonistes algun dels seus habitants. Són aquestes:

³ Explicat per l'historiador Alexis Serrano Méndez en data 29 de gener de 2012. Ell ha recollit oralment aquesta notícia d'alguns pagesos de Vilassar de Mar del sector de les Pinedes.

En Peroi de Vilassar i les bruixes de la Cova de les Encantades de Cabrera

La història d'En Peroi, que ens explica Lluís Guardiola en la seva excel·lent monografia històrica sobre Vilassar de Mar, és molt similar a la d'En Perot de Cabrera, que va recollir Francesc Carreras i Candi (CARRERAS CANDI 1908: 269-272). Hi coincideixen un munt d'aspectes, fins i tot la semblança fonètica del nom d'ambdós protagonistes. La qual cosa ens fa pensar que poden ser en origen el mateix individu. El fet que una tradició prové de Cabrera de Mar (la d'En Perot) i l'altra de Vilassar de Mar (la d'En Peroi), malgrat la proximitat d'ambdós municipis, pot haver alterat quelcom la versió original, fenomen freqüent en els relats transmesos per tradició oral. Però hi ha algunes diferències que cal matisar, diferències que poden arribar a ser claus a l'hora d'interpretar tots aquests relats fabulosos. La primera cosa que ens diu l'autor sobre la llegenda d'En Peroi és que es tracta d'una

...narració vilassanessa, poc coneguda, que per la seva esclatant fantasia és un típic model dels contes de bruixes i endimoniats, els quals eren producte d'un somni o fet insòlit atribuït, sempre, a personatges fabulosos que habitaven els llocs més feréstecs de les muntanyes. En la nostra contrada, la residència "oficial" de les bruixes era la cova neolítica del Montcabrer, ja descrita en el capítol II, i coneguda també, a més dels altres, amb el nom de Cova de la Mala Dona (GUARDIOLA 1955: 345).

Anem, però, a la història. Segons s'explica, les bruixes del Cau de la Mala Dona albiraren, mar endins en direcció al Cap Sa Tira, la barca d'En Peroi. Fou en la posta de sol d'un dia del mes d'abril. En Peroi s'havia fet a la mar sense remitger, tot sol, i ja havia pescat uns quants calamarsos. Cansat, s'adormí sota el banc de popa. Despertant de sobte a causa d'una gran fressa, veié set bruixes a bord, que guarnien una llatina i un floc amb les randes més fines, furtades a les noies de Cabrera. Quatre de les bruixes es passaren a popa i, bufant molt fort, llençaren la barca mar endins, com si volés.

Al cap de poc arribaven a Amèrica. En Peroi, completament espaordit, restava allà sense dir ni un mot. De sobte les bruixes desaparegueren: les unes s'enlairaren fins als núvols i, apa, vinga a fer ploure i pedregar; les altres s'endinsaren pels avencs insondables, i vinga a provocar terratrèmols i desviar els rius. Els seus xiscles es convertien en llamps, cada rialla era un tro dels més sorollosos que mai no havia sentit En Peroi, i cada respir era un huracà.

Completada la seva destructora missió, les bruixes emprengueren el viatge

de retorn amb la mateixa barca. I, per tal de reparar les perdudes forces, es cruspiren els calamarsos que en Peroi havia pescat hores abans. En clarejar el dia ja eren, novament, a Vilassar. Tot seguit, plegaren les randes que els serviren de veles i, fent-ne unes ales, volaren de nou al Cau de la Mala Dona.

En Peroi deixà la barca a la platja, caminant com un dropo, meravellat d'aquell viatge a Amèrica d'anada i tornada fet en una sola nit. I com a testimoni del que després explicaria, portà a casa seva un tros de punta de coixí que les bruixes s'havien descuidat, que restà entortolligat en un escàlem.

Aquest tipus de llegenda la trobem per tota la costa catalana, i fins fora de Catalunya (p.e., AMADES 1927: 21-22; AMADES 1934: 80-82).

A Cabriels, genovesos i peluts

Amb aquests mots eren coneguts fa anys els habitants de Cabriels. En opinió de Lluís Guardiola l'epítet "genovesos", que apareix a la *Cançó del Pilot*, fa referència al fet que en aquest poble hi havia molts individus que deixaven diners als comerciants i als pagesos, o sigui, que feien de banquers (=genovesos).

Quant als "peluts", sembla que el malnom ve de què en una indeterminada època, a Cabriels no hi havia barbers. Aleshores, els diumenges els homes baixaven a Vilassar de Mar a afaitar-se. Naturalment, després d'una setmana de no fer-ho, les barbes eren frondoses i exuberants. Quan els vilassarencs els veien pels carrers del poble, no calia preguntar d'on eren: "peluts" de Cabriels (GUARDIOLA 1955: 340). També recull aquesta tradició Salvador Ginesta (GINESTA 1968: 149).

Jaume Tolrà, de Cabriels, ens ofereix una altra explicació del perquè a Cabriels són "peluts". Aquest autor va recollir de viva veu d'en Jaume Fontanills, a qui li havia sentit explicar al seu oncle Camil Campins i al seu propi pare, la història que resumim tot seguit (TOLRÀ 1983: 178; DD.AA. 2011: veu *Cabriels*):

Cap a la dècada de 1770 hi havia una forta pugna entre la gent de Vilassar de Dalt i la del barri de la Santa Creu (el futur Cabriels), que aleshores tan sols era un veïnat del primer. Els cabrilencs no paraven de demanar l'emancipació de terme i parròquia per tal de crear municipi propi. Això feia que els de Vilassar armessin colles i vinguessin a provocar-los, i ensems apedregar-los, amb el crit de "Guerra als de Cabriels!".

Un dia en què havia esclatat una d'aquestes baralles, sembla que una persona des d'una de les finestres de can Francesc Fèlix (avui ca la Rosa) va descarregar una trabucada que va ferir de mort un dels atacants.

Aprofitant aquesta desgràcia, els de Vilassar redactaren un comunicat notificant al governador el lamentable fet, i enviaren un missatger a cavall per tal que la nova arribés a mans de l'autoritat superior. Però els cabrilencs tenien un cavall que corria més, i quan va arribar el missatger de Vilassar, el governador ja n'estava al cas. L'autoritat volgué acabar d'una vegada amb tantes provocacions, i va fer avinent que així que els de Cabrils tinguessin l'església acabada els concediria la segregació. Aleshores els vilassarencs van fer mans i mànigues per fer creure al bisbe que a Cabrils, per fer via, estaven construint l'església sense fonaments.⁴ El bisbe envià un delegat, al que explicaren que, efectivament, l'església s'aixecava sense fonaments. Però això era així perquè la construcció era assentada damunt la roca, i per tant no calia cap fonamentació.

En no poder treure res de clar, els de Vilassar acabaren per acceptar la realitat dels fets, però d'ençà d'aleshores van motejar els de Cabrils com a "peluts", volent significar que eren difícils de dominar.

Els "peluts" de Cabrils tenen també el seu conte, adreçat als més menuts (MERCADER i MASSÓ 2006).

L'Espardenyer de Cabrils

Un dels bandolers del Maresme del segle XIX fou en Pere Carbó, anomenat *l'Espardenyer de Cabrils*, que ha agafat una certa aureola llegendària. Sembla que es tractava d'un home organitzat, professional, que fins i tot en alguna ocasió havia arribat a disposar d'un escamot, doncs està documentat que de vegades l'acompanyaven dos individus, com per exemple la tarda del 26 i el matí del 27 de juny de 1851, quan es dedicaren a robar tothom que passava pel Camí Ral del Mig a l'alçada del Sant Crist Mujal de Cabrera de Mar. *L'Espardenyer* anava armat i amenaçava les seves víctimes amb un punyal de mida respectable.

Endut per la seva fal·lera –i potser també per èxits fàcils–, cada vegada s'envalentonava més. I un dia en va fer una de massa grossa: va robar vint duros (vint duros d'aleshores!) al rector de Vilassar de Mar, que baixava a peu des de Vilassar de Dalt. Evidentment que el fet constituïa una temeritat per part de

⁴ De manera semblant al que s'explica que va passar amb l'església de Tordera (cf. PARADEDA 1915: 54).

l'eclesiàstic, més tenint en compte qui “treballava” per la zona.

Fos com fos, el bandoler fou finalment capturat. La Comandància Militar de Mataró instruí el corresponent sumari. Allà constava que l'*Espardenyer*, d'espardenyer res, doncs era teixidor. Ignorem com s'acabà l'assumpte, tot i que no resulta difícil pensar, però, que la condemna seria de presó, sempre que no hi hagueren delictes de sang pel mig (COLL i MODOLELL 1999: 212-213).

L'esclau desconegut

Diuen que cap a la segona meitat del segle XVII, un avantpassat de la família Sabater, de Vilassar de Dalt, tenia gran afició a la mar, per la qual cosa baixava sovint a les platges del terme. El vailet, que aleshores tindria entre 8 i 10 anys, fou un dia sorprès pels pirates magrebins, que el segrestaren i se l'emportaren a l'Àfrica.

Va conviure amb els seus captors fins a l'edat de 20 anys, essent destinat al servei d'un acabalat musulmà. Quan es veié amb prou energies, va fugir i retornar a Vilassar de Dalt, després d'una sèrie d'inversemblants episodis.

En arribar al seu poble ningú no el va reconèixer, perquè havien passat molts anys. Qui pogué aclarir la seva personalitat fou el rector de Vilassar de Dalt, el qual el va informar que els seus pares eren morts i tan sols li restava una germana. Aquesta tampoc el va saber reconèixer.

Davant d'aquesta situació, l'excaptiu se n'anà a viure i treballar a Cabrera de Mar, on es va casar. I posteriorment, anà a viure a Vilassar de Mar, on hi va construir la primera casa “fora de les muralles” (*sic*), que és la corresponent al carrer de Sant Pau núm. 19 (GUARDIOLA 1955: 60-61).

La llegenda del vaixell fantasma és una de les més universals.

Vilassar de Mar i els Sants Màrtirs de Vilassar de Dalt

Com hom sap, aquestes relíquies havien estat trobades a Càller (Sardenya), i foren portades a Catalunya per Salvador Riera, nascut al mas Riera (avui Can

Rafart) de Vilassar de Dalt, que es trobava al servei del virrei espanyol, comte Alfons d'Erill. Les relíquies, pertanyents a 67 màrtirs, foren posades en dos grans baguls, i en un altre de més petit, anomenat el *baguet dels Sants Màrtirs*, tot plegat refrendat pel notari eclesiàstic i també per un notari civil.

El vaixell des de Sardenya es dirigia a Barcelona, però es donà el cas que les relíquies foren desembarcades a la platja de l'actual Vilassar de Mar, que aleshores era el veïnat mariner de Sant Genís de Vilassar, a la primavera de l'any 1623. Explica una pietosa tradició que el dimoni va temptar el capità del vaixell que portava les relíquies, fent-li concebre la disbauxada idea de canviar la derrota del vaixell, i que en lloc d'ancorar a Vilassar ho fes cap a la platja del seu poble –que no s'especifica– on les relíquies haurien estat també molt ben rebudes. Però en passar el vaixell per davant de Vilassar es congrià una gran tempesta que obligà la nau a acostar-se a la platja, i per tant a desembarcar les relíquies (MAS 1908: 16; MIRALLES 1953: 8), cosa que reflecteixen els primers goigs dedicats als Sants Màrtirs, a partir de l'any 1713 (BENITO 1990: 29; BENITO 1991: 73-74).

És també tradició que, un cop desembarcades, les relíquies foren portades a la casa que avui és l'Ajuntament de Vilassar de Mar, aleshores can Jeroni Mir, propietat de la família Alsina. La mestressa de la casa volgué tenir un record de l'estada dels Sants Màrtirs, i es quedà unes poques relíquies. L'endemà, en voler traslladar a la parròquia els Sants Màrtirs, no pogueren treure el bagul de cap de les maneres. Meravellada, la dona en veure's descoberta, confessà el pietós furt que havia comès. Retornades les relíquies al seu lloc, es pogué tancar el bagul i conduir-lo amb tota facilitat al seu destí (MAS 1908: 16; FÀBREGA 1990: 11; FÀBREGA 1991: 29; BENITO 1990: 30; BENITO 1991: 74-75; TOLRÀ 1998: 169)⁵.

El vaixell fantasma

La llegenda del vaixell fantasma que navega sempre sense parar ni mai tocar la costa com a producte d'una maledicció és una creença comuna a tota la nostra costa. Es tracta d'un vaixell de casc negre i veles també negres, sempre inflades pel vent encara que no en faci gota. Es veu a l'horitzó, sempre lluny de terra. Porta per distintiu una senyera negra amb una calavera al mig. Dels pals

⁵ Aquesta tradició en recorda una altra de similar, succeïda a Barcelona amb les despulles de Santa Eulàlia, quan un canonge massa pietós va voler furta un dit de les relíquies de la santa, i a la processó que portava les seves restes cap a la catedral li va ser impossible passar de la plaça del Blat pel gran pès que havia agafat l'urna fins que un àngel va assenyalar el culpable, que va tornar penedit la relíquia. Des d'aleshores el lloc s'anomena plaça de l'Àngel (DD. AA.1874: 53; VALLDAURA 1948: 63-64; AMADES 1950: 1.148).

enlloc de gallardets pengen ossamentes humanes, descarnades i menjades pels corbs. La tripulació està formada per esquelets, i el vaixell és visible de nit, enllumenat per una claror sinistra, com de cementiri. Topar-se amb aquest vaixell és signe de molt mal averany, de mort segura abans de vuit dies. Per això no queda ningú viu dels que l'han vist, perquè han mort ofegats (AMADES 1950: 1.139-1.140)

La tradició explica l'origen d'aquest vaixell de diverses maneres. Una d'elles diu que en certa ocasió un patró molt descregut posava molts impediments perquè la seva tripulació celebrés les diades assenyalades, i feia burla de les seves creences religioses. Un any, pel dia de Nadal, el vaixell es trobava a Vilassar de Mar, i un dels mariners manifestà el seu ferm desig de baixar a terra per assistir a la missa del gall. El patró i alguns mariners volgueren acompanyar-lo, amb el propòsit de burlar-se d'ell i de l'acte al qual volia assistir. Tot i que van voler fer befa de la missa, no van poder perquè una força desconeguda els ho va privar. Acabada la cerimònia van tornar tots a bord llevat del mariner creient, que sentí escrúpols de seguir en companyia d'una gent tan descreguda, i preferí quedar-se a terra. Així que el patró i els qui l'havien acompanyat foren a bord, la nau per ella mateixa llevà àncores i començà a navegar, i mai més no ha deixat de fer-ho. Els tripulants perderen les carns i esdevingueren esquelets, que treballen frenèticament fent la maniobra de nit i de dia, sense mai parar (AMADES 1936: 22-23; la mateixa història es repeteix a AMADES 1950: 1.139, sense especificar que el succés tingué lloc a Vilassar de Mar).

Creences sobre l'arc de sant Martí

Segons ens explica en Joan Amades, els pescadors i mariners del Maresme –de Vilassar, Mataró i d'altres pobles– anomenaven a l'arc de sant Martí “corona de santa Eulàlia” i “bandera flamenca”. Hom el creia l'estendard d'un vaixell imaginari que es perdé i se n'anà al món de les boires. Deien que, segons on li toca el sol, encara pot veure's el gallardet de l'arbre mestre. A Sant Pol l'anomenaven “arc del suís”, i creien que era fet de seda. Els pescadors de Vilassar de Mar l'anomenaven també “pont”, i creien que era el camí seguit per les ànimes dels ofegats en la mar per pujar al cel (AMADES 1982, vol. IV: 358 i 360).

La cançó del Pilot (segons versió publicada al Butlletí del Centre Excursionista de Gràcia (1935)

El pare va als sardinals
que és un ofici de mandra;
bufa vent de garbí,
vent en popa i mar bonança.

Anirem ca a llevant,
tot a voreta de l'aigua,
tot a voreta del mar
fins a la ratlla de França.

A vilanova són boters;
els de Sitges, són gitanos;
a Castelldefels són grocs
i a Barcelona les dames.

Al Besòs, són passa-colls;
a Badalona, pany de tàpia;
a Montgat, són calciners,
venen la calç a fornades.

A Alella, són cargolers;
a Tiana, saltamarges;
al masnou, son palangrers
que no paren mai calada.

A Premià són gafarrons;
a Vilassar, penja-ases;
genovesos a Cabrils,
a Cabrera, vin-i-un lladres.

A Argentona, traginers,
que el treballar no els agrada;
a mataró Caps-de-bou
les senyores "bizarras"

A Caldetes, són nansers;
a Arenys, s'emporten la palma;
a Canet, són figaters
i a Sant Pol, són gent de manta

A Calella, són cadells;
a Pineda, males cares;

a malgrat són carboners,
venen el carbó a la platja.

A Blanes, són flassaders,
paguen el dot amb flassades;
a Lloret, són gitanets
i a Tossa, la bona mossa.

A Sant Feliu, són ganxons,
palamós i la Val d'Aro;
palafrugell, peix fregit,
julioles a la brasa.

A Bagur, són bacarnats
que coralen a la brama;
els de Pals, són arrossers,
mengen l'arròs a lloçades.

A l'Estartit, fangadors
que fanguen tota la plana,
a L'escala és un mal port
pel vent de la Tramontana.

A Sant Pere Pescador,
tot són jutges o notaris,
a Roses, són gent de Rei
que tiren bombes i bales.

A Cadaqués, tabaquers,
contrabandistes de fama;
port de la Selva i Llançà
són a la ratlla de França.

.....

Cançoneta, qui t'ha fet?
qui t'ha fet, qui t'ha dictada?
un pilot de Mataró
que té la cara ratada,
un dia de vent del Sud,
allà, al Canal de les Dames.

A manera de valoració

Jaume Vidal Alcover va escriure que

La llegenda és una mentida a mitges: és la interpretació d'un fet històric, o bé el seu acompliment, segons el gust i la fantasia del poble anònim. Hi ha, però, als fonaments de tota llegenda, un fet històric, concret i identificat, contràriament a la rondalla, on, si es dona que pugui referir-se a algun esdeveniment real, és per via de metàfora o d'al·legoria, sense que el fet sia esmentat en la contarella (VIDAL 1978: 7).

Gran part del valor que atorguem a les llegendes que hem relatat el dóna el fet que allò que s'explica passa a casa nostra, en llocs que coneixem molt bé perquè es tracta dels indrets que freqüentem, que ens són molt familiars. Amb sobrada raó Anatole Le Braz afirmava l'any 1923 que

La llegenda és un producte local [...]. Tothom coneix o ha conegut els actors que posa en escena. Es tracta de gent del lloc, de la parròquia, son els vostres semblants, sou vosaltres mateixos [...] El marc també és real: el teniu davant dels vostres ulls, davant la vostra porta... (citat per BONNEFOY 1998: 632).

Les llegendes també reflecteixen la personalitat del lloc, a voltes amb un determinisme geogràfic gairebé absolut. En el nostre cas el protagonisme de la mar i dels mariners en moltes d'aquestes històries en seria prova suficient.

Cal ser conscients de què coneixem molt malament la mitologia popular de la nostra comarca. Una població massificada entorn del gran nucli que és Barcelona, heterogènia i poc arrelada, no afavoreix precisament aquest coneixement, ni evidentment tampoc la recerca o la síntesi. Ja hem dit més amunt que els pocs intents que s'han fet al respecte resulten fins ara clarament insuficients. I si s'ha de fer alguna cosa, cal que ens afanyem, perquè el món tradicional, aquell que encara pot explicar-nos coses si l'escoltem, està desapareixent molt de pressa. El Maresme és una comarca de pas, amb tot el que això té de positiu i de negatiu per a la transmissió/conservació d'idees i conceptes. Això cal tenir-ho també present.

Amb tot també s'ha de dir que encara poden treure's a la llum nous elements del llegendari popular que es coneixien poc, o que simplement es desconeixien. Això significa que si podem fer recerca algun resultat obtindrem. Segurament no seran grans troballes, sinó molt modestes, però que d'alguna manera ens

poden ajudar a entendre'ns una mica millor, alhora que poden refermar la nostra identitat col·lectiva.

Bibliografia

AMADES I GELATS, Joan: Éssers fantàstics. *Butlletí de Dialectologia Catalana*, xv, pàg. 1-80. Barcelona (1927).

AMADES I GELATS, Joan: *Bruixes i bruixots*. Barcelona (edició facsímil: Tarragona, 2002).

AMADES I GELATS, Joan: *Mitologia de la mar*. Barcelona (edició facsímil: Tarragona, 2000).

AMADES I GELATS, Joan: *Folklore de Catalunya. Rondallística. Rondalles-Tradicions-Llegendes*. Barcelona (1950).

AMADES I GELATS, Joan: *Costumari català. El curs de l'any*. 5 vols. Barcelona (1982).

DAMIÀ, Bas: *Galeria de penja-ases. Motius dels vilassarencs de mar*. Vilassar de Mar (2003).

BENITO, Pere: Els penjases. *L'Ase Penjat*, núm. 0, pàg. 2. Vilassar de Dalt (1985).

BENITO, Pere: Sequeres, tempestes i malefics: el poder intercessor dels Sants Màrtirs, a *Els Sants Màrtirs de Vilassar de Dalt*, pàg. 29-32. Vilassar de Dalt (1990).

BENITO, Pere: Sequeres, tempestes i malefics: el poder intercessor dels Sants Màrtirs, a *Vilassar oi els Sants Màrtirs*, pàg. 73-82. Vilassar de Dalt (1991).

BONNEFOY, Yves: *Diccionario de las mitologías y de las religiones de las sociedades tradicionales y del mundo antiguo*. Vol. IV. *Las mitologías de Europa: los indoeuropeos y los "otros". El chamanismo asiático*. Barcelona (1998).

BURRIACH ,C. de (pseudònim de P. Julià Sust): La tràgica fi de l'alcalde de Vilassar de Mar, en Llorenç Carrau i Gelpí. *El Matí*, 28-X-1933. Reeditat a la revista *Singladures* núm. 8, pàg. 24 (Vilassar de Mar, 1989).

CARRERAS CANDI, Frances: *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents*. Mataró (hi ha

edició facsímil: Argentona, 1980).

COLL, Ramon: *El Maresme fantàstic. Llegendes*. Sant Vicenç de Castellet (2012).

COLL, Ramon i COLL i MODOLELL, Josep Miquel: *Llegendes, fets i tradicions de la Serralada de Marina. Apunts per a una etnografia del Maresme*. Vilassar de Mar (1999).

DD.AA.: Diversos autors: *La vuelta por España. Viaje histórico, geográfico, científico, recreativo y pintoresco. Historia popular de España en su parte geográfica, civil y política, puesta al alcance de todas las fortunas y de todas las inteligencias*. Vol. III. Barcelona (1874).

DD.AA.: Diversos autors: *Com ens diem al Maresme?*. Barcelona (2011)

FÀBREGA, Mn. Àngel: Els "Sants Màrtirs" de Vilassar de Dalt, a *Els Sants Màrtirs de Vilassar de Dalt*, pàg. 3-15. Vilassar de Dalt (1990).

FÀBREGA, Mn. Àngel: Els Sants Màrtirs de Vilassar de Dalt, a *Vilassar i els Sants Màrtirs*, pàg. 19-36. Vilassar de Dalt (1991).

GINESTA, Salvador: *El Maresme. Comarca privilegiada*. Barcelona (1968).

GOMIS I MESTRE, Cels: *Botánica popular. Ab gran nombre de confrontacions*. Barcelona (1981).

GUARDIOLA PRIM, Lluís: *Sant Joan de Vilassar (història i geografia de la comarca vilassanesa i del Maresme)*. Vilassar de Mar (1955).

GUARDIOLA PRIM, Lluís: *Anecdotari vilassarenc*. Vilassar de Mar (1959).

MAS, Mn. Josep: *Nota històrica de les relíquies dels Sants Màrtirs de Vilassar de Dalt*. Barcelona (1908).

MASRIERA I COLOMER, Artur: *Oliendo a brea. Hombres, naves, hechos y cosas de mar de la Cataluña ochocentista*. Barcelona (1926).

MERCADER, Assumpta i MASSÓ, Lúcia: *Els peluts de Cabrils*. Cabrils (2006).

J.F. MIRALLES I BRILLAS, J.F.: *Per la història de la creu de Montcabrer I. Estrella de*

Burriac, núm. 124, pàg. 7-8. Cabrera de Mar (1953).

PARADEDA ROBERT, Mn. Felix: *La vila de Malgrat i sos contorns. Apuntaments històrics*. Blanes (1915).

RANGIL, Daniel: *Històries i llegendes de l'any vuit. Recull de cultura oral del Montnegre (I)*. Capellades (2008).

SERRA I BOLDÚ, Valeri (dir.): *Arxiu de tradicions populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana*. Barcelona (1928, hi ha edició facsímil: Barcelona, 1980).

TOLRÀ I FERRER, Jaume: *Cabrils. El poble i els homes*. Vilassar de Mar (1983).

TOLRÀ I FERRER, Jaume: *Cabrils. 175 anys d'història*. Argentona (1998).

VALLDAURA, Agna de [Joaquima Santamaria]: *Tradicions religioses de Catalunya*. Barcelona (1948, primera edició: 1877).

VIDAL ALCOVER, Jaume: *Recull de llegendes*. Barcelona (1978).

VINYOLAS TORRAS, Pau: *Les relíquies dels Sants Màrtirs de Vilassar de Mar. L'Ona*, núm. 21, pàg. 4-5. Vilassar de Mar (1927). Reeditat a la revista *Singladures* núm. 16, pàg. 25-27 (Vilassar de Mar, 1993).